

ставлення до військової служби є важливою передумовою морального вибору, але далеко не автоматично забезпечує його в складних, деколи суперечливих умовах і ситуаціях військової діяльності.

Результати вивчення реального стану справ у військових колективах показують, що не всі випускники ВВНЗ володіють належною культурою морального вибору, здатністю правильно порівнювати цілі й засоби своєї діяльності.

Таким чином, сучасний етап розвитку силових відомств загострює проблему належного вивчення ціннісних орієнтацій, вчинків військовослужбовця, і, перш за все офіцера, його етичної активності. У цій тріаді організаційна роль належить ціннісним орієнтаціям особистості, оскільки вони визначають початкові принципи ставлення військовослужбовця до своєї діяльності, поведінки, всього того, що відбувається в суспільстві й армії. «Вектор» спрямованості цих орієнтацій і умов їх формування у курсантів викладачами ВВНЗ на цей час має суперечливі тенденції, що виявляються на рівні кожного з вищезгаданих чинників.

На рівні макрочинників слід зазначити, що в сучасному процесі глобалізації суспільство виступає не тільки об'єктом модернізації, але й суб'єктом, що активно і свідомо бере участь у такій модернізації, особливо в її ціннісній складовій частині.

Що стосується мезо- і мікрочинників, то серед суперечностей, що існують на цих рівнях, деякі ми виокремлюємо. Вища освіта набуває рис підприємництва. У зв'язку з цим ми можемо констатувати, що необхідність фундаментальних знань змінюється необхідністю обмежених за обсягом знань, розрахованих на швидку економічну вигоду. Стан справ, що складається, призводить, на наш погляд, до забуття тієї об'єктивної обставини, що освіта є особливим видом діяльності, від якого важко чекати прямого економічного ефекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Разумцев О. Г. Ціннісна свідомість військовослужбовців Збройних Сил України: актуальні проблеми трансформації: Монографія. — К.: НІСД, 1997. — 92 с.
2. Сінкевич С. В. Формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових закладів освіти до вивчення іноземної мови: Дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. — Хмельницький, 2002. — 186 с.
3. Сінкевич С. В. Чинники, що впливають на формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових навчальних закладів до вивчення іноземної мови // Збірник наукових праць № 17. Частина II. (Спеціальний випуск). — Хмельницький: Видавництво Національної академії ПВУ, 2001. — С. 22–25.
4. Фіцула М. М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. — Тернопіль: "Навчальна книга — Богдан", 1997. — 192 с.
5. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: Дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. — Хмельницький, 2002. — 156 с.

Юрій ЩЕРБЯК

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПОЛЬЩІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

У статті розглянуто культурно-просвітницьку діяльність української церкви в Польщі в другій половині ХХ ст. на прикладі Перемиської єпархії. Висвітлено специфіку життя українського населення в цій країні за умов нової релігійно-культурної ситуації.

У сучасних умовах розбудови незалежної держави однією з найбільш актуальних є проблема відродження національної системи освіти як передумова виховання нового покоління українців. Щоб реалізувати це завдання, потрібно реформувати систему національного виховання, що сприяла би формуванню нового типу особистості, котра б успадкувала найкращі традиції українського народу, оволоділа високою культурою міжнаціональних відносин. Важливим є історико-педагогічний аналіз особливостей процесу виховання на засадах християнської моралі, який розглядаємо як необхідне задля теоретичного осмислення з подальшим практичним застосуванням його здобутків у вихованні сучасної учнівської молоді.

Дослідження цієї широкої проблеми проводили як теологи, так і філософи, історики, політологи, психологи і педагоги. Окремі її аспекти вивчали відомі дослідники історії розвитку школи, освіти і педагогічної думки в Україні та за рубежем В. Верига, В. Галузинський, М. Євтух, В. Кремінь, В. Майборода, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, М. Ярмаченко та ін. Розгляду теоретичних і практичних аспектів організації виховного процесу на засадах християнського світогляду присвятили свої праці сучасні педагоги-науковці Р. Воляннюк, І. Ковальчук, В. Кузь, М. Кухта, В. Москалець, Д. Пашенко, Н. Сабат, Я. Яців та ін. Матеріали з історії національної культури та релігії подали в своїх роботах В. Дробник, А. Камінський, М. Козак, М. Омельчук та ін.

Мета статті — висвітлити культурно-просвітницьку діяльність української церкви в Польщі в другій половині ХХ ст.

Аналіз публікацій релігійного змісту дає підстави стверджувати, що Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ) в Польщі переживає глибоку і тривалу кризу. Так, М. Козак вказує, що ця церква у післявоєнний період втратила більше половини своїх віруючих. Найчастіше вони переходили в православ'я або католицизм, що в останньому разі було для українців рівнозначне втраті їхніх національних ознак. Після 1945 р. у межах Польщі примусово залишено 689 греко-католицьких храмів, з них 304 (44,12%) з часом були повністю знищені, інші змінювали власників або руйнувалися. Тепер українські греко-католики в цій країні користуються лише 36 церквами, що становить 5,22% загальної кількості раніше існуючих храмів. Вражає такий факт: з історичних даних випливає, що в Україні за останні 50 років, де панував державний атеїзм, було знищено менше церков (12,65%), ніж у Польщі (94,78%), де була більша релігійна толерантність і безперервно діяла Польська Римо-Католицька Церква [1, 247]. З цього приводу польський історик А. Камінський резюмує, що на початку 1930-х років українська культура, шкільництво та наука розвивалися краще під владою Кремля, ніж у демократичній і парламентській Польщі. Про знищення, зокрема, шкільництва говорять наступні цифри: у 1922 р. українських шкіл в Галичині було 2993, в 1926 р. їх залишилося 947; на Волині за цей період кількість шкіл зменшилася від 442 до 2 [2, 83].

Доводиться констатувати, що українські святині та сакральні споруди в Польщі — цінні надбання духовної і національної культури, унікальні пам'ятки архітектури, які належали не лише Україні, а й загальносвітовій культурі, були знищені. Ті церкви, що вціліли, було осквернено: їх перетворили в магазини, склади, стайні тощо. Із 245 українських церков, які захопив римо-католицький клір, викинули іконостаси, старовинні ікони, а самі храми були безпідставно пристосовані до римо-католицького обряду. З цього приводу слушною є думка отця І. Ортинського, який, даючи оцінку становищу українців, чий прадідівські землі опинилися в складі комуністичної Польщі, сказав: "Цікаво, що по стільки століттях досвідів польська релігійна політика супроти українців ніяк не змінилася, незважаючи на вибухи польської набожності та вірності правдивій Церкві" [3, 156]. Комуністична влада післявоєнної Польщі добре розуміла, що духовенство УГКЦ є не лише носієм Христової віри, моралі, а й фундаментом національного буття українців — їх мови, культури, обрядовості, традиції тощо. Тому комуністична влада Польщі проводила політику денаціоналізації української меншини в країні, а органи безпеки масово арештовували греко-католицьких священників.

Для об'єктивного висвітлення цієї проблеми доцільно охарактеризувати історичні особливості розвитку УГКЦ в Польщі на прикладі Перемиської єпархії. Ця єпархія є однією з найдавніших у Східній церкві. Історики вважають Перемишль другим після Києва центром християнства в Україні. Варто зазначити, до 1946 р. на владичому престолі в Перемишлі були 45 владик; п'ять з них стали Львівськими митрополитами, один отримав звання кардинала [1, 242]. За ініціативою перемиських владик у місті було споруджено величаві будівлі для церковних і світських інституцій, в тому числі школи, бурси, сиротинці, лікарні й ін. Безперечно, всі ці заклади залишили велику культурну і духовну спадщину для наступних поколінь. Зусиллями української громади створено єпархіальні музеї з мистецькими творами і бібліотеку з рідкісними виданнями. В Перемишлі було побудовано 26 церков (до наших днів збереглися споруди лише чотирьох з них — *Авт.*). На час вибуху Другої світової війни УГКЦ у Польщі мала 3587000 вірних у трьох дієцезіях — Львівській, Перемиській і Станіславській, а також у Лемківській адміністрації. В останній нараховувалось 111 парафій, працювало 127

священиків серед 127305 вірних [4, 93], а у вказаних дієцезіях було 2491 парафій, в яких служили 2284 священики [5, 878]. Зрозуміло, що до вересня 1939 р. УГКЦ розвивалася своїм автономним життям. Перемиська єпархія тоді налічувала 45 деканатів, 640 парафій і 1159380 вірних; духовні послуги несло 746 священиків і два єпископи. В кафедральній капітулі було 5 крилошан-прелатів. Крім цього, діяли монаші установи: 8 чоловічих монастирів чину св. Василя Великого (ЧСВВ), 4 жіночих монастирів і 34 доми згромаджень сестер Непорочної Діви Марії (НДМ), 16 домів сестер св. Йосафата. Отож, неважко уявити широку мережу духовного життя зі всебічним майновим, науковим і духовним її забезпеченням [1, 243].

Важливу роль в духовно-культурному житті Перемишля відіграла духовна семінарія. Навколо неї гуртувався науковий потенціал української інтелігенції, розвивалась видавнича діяльність. У 1939 р. до кадрового складу духовної семінарії входили 7 осіб — членів ректорату і 13 наукових працівників і професорів, у тому числі 11 докторів. Усі вони були членами Богословського наукового інституту. В школах Перемиської єпархії працювали 36 священиків-катехитів. Наведені факти свідчать про значні досягнення цієї єпархії в освітньо-культурній діяльності УГКЦ.

Однак під час більшовицької окупації Галичини 1939–1941 рр. відбулися масові репресії, гоніння церкви, арешти духовенства. Навесні 1941 р. митрополит Андрей Шептицький звітував у Ватикан: 34 греко-католицькі священики замордовано, 41 депортовано на Сибір, 34 втекло на німецьку територію. Біля 500000 вірних було депортовано в Сибір і Казахстан. Подальші кроки у знищенні УГКЦ та українських установ перервала німецько-радянська війна. Відступаючи, більшовики залишили десятки тисяч жертв власної жорстокості [5, 881].

Не кращою була доля українського населення під німецько-фашистською окупацією, яка від літа 1941 р. до кінця 1944 р. поширювалася на всю Перемиську єпархію. Систематичні відправлення молоді на примусові роботи в Німеччину, публічні розстріли тероризували і виснажували українське населення. Не оминув цей терор і УГКЦ, вона зазнала чималих втрат.

Другий прихід більшовиків вніс нові політичні реалії. Між Польщею та УРСР було визначено новий кордон, який розділив Перемиську єпархію навпіл. На польсько-українському пограниччі, з перевагою українського населення, почала діяти польська адміністрація. 9 вересня 1944 р. був підписаний договір між Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР про взаємну евакуацію українського населення з території Польщі в Україну і польського населення з території УРСР в Польщу. Це безпосередньо торкнулося долі УГКЦ. Новий польський уряд звернувся до єпископа Йосафата Коциловського, щоб він “добровільно” переселився з Перемишля. Коли владику відмовився, 26 червня 1946 р. його заарештували й передали радянським органам НКВС. За історичними даними, в січні 1946 р. в Перемиській єпархії з колишніх 45 деканатів і 640 парафій на польському боці залишилось 22 деканати і 223 парафії. На той час з Польщі було виселено понад 300 греко-католицьких священиків [6, 125].

Депортаційні акції в УРСР офіційно закінчилися в липні 1946 р., а вже 28 квітня 1947 р. розпочалися депортації решти українського населення на західні землі Польщі в межах акції “Вісла”. Зазначаємо, що наслідки цієї акції для українців у Польщі були катастрофічними. Так, зокрема, у слідчо-каральному таборі Явожно було ув’язнено в 1947–1949 рр. 3870 українців, у тому числі 700 жінок і дітей, 22 греко-католицькі священики [1, 17]. З достовірних джерел відомо, що до останніх ставились як до особливо небезпечних злочинців. Українські священики перебували в таборі до кінця 1948 р. Як згадували очевидці, їх, наприклад, примушували відправляти урочисту панахиду тоді, коли закопували таборове сміття, заставляли виконувати різні дії, що принижували гідність священика, тощо [7, 707].

На думку вітчизняних істориків, акція “Вісла” під корінь знищила українство в Польщі на його етнічних землях. І хоч формально, юридично УГКЦ в цій країні не була ліквідована, як це було в радянській Україні, проте було знищено її структуру, заарештовано ієрархію й духовенство, зруйновано історичні пам’ятки. Враховуючи такі несприятливі обставини, варто позитивно оцінити рішення примаса Польщі, кардинала Августа Гльонда в 1948 р. дозволити українським священикам тимчасово перейти на працю в Польській Римо-Католицькій Церкві. Такий стан речей тривав до 1956 р. Всі греко-католицькі священики мали змогу служити як парохі католицьких парафій, і це певною мірою вирішувало проблему збереження духовенства

УГКЦ. Також за дорученням А. Гльонда, якого папа римський призначив апостольським адміністратором для греко-католиків, монастир ЧСВВ у Варшаві переведено на латинський обряд [8, 71].

Звичайно, така політика щодо греко-католиків зазнавала неодноразової справедливої критики з боку української спільноти, однак розраховувати на об'єктивне вирішення цього питання не було можливим. На думку польського історика А. Земби, незабаром навіть ці обмежені можливості опіки над греко-католицьким духовенством були паралізовані комуністичною владою Польщі. Постановою від 27 липня 1949 р. держава прийняла в свою власність усе майно греко-католицьких парафій і дозволила католицькій церкві перебрати спустошені сакральні будівлі українців. Так, єпископська кафедра в Перемишлі була передана у власність ордену кармелітів босих [1, 251]. Внаслідок цього українці втратили культурні і матеріальні надбання багатьох поколінь, які жили на території Перемищини.

Зміни, які настали в Польщі від 1956 р., вселяли в української меншини оптимізм на майбутнє. В червні цього року було засноване Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ) [9, 115]. У січні 1957 р. в ЦК Польської об'єднаної робітничої партії створено Комісію національних меншин, а в квітні ухвалено резолюцію, яка офіційно дозволяла українцям повертатися в свої господарства на південному сході країни. У травні 1957 року влада дозволила УСКТ видавати тижневик “Наше слово” з двома місячними додатками “Світанок” (для дітей) і “Наша культура”. В 1958 р. почав виходити також щорічний календар. Таким чином, в 1956–1958 рр. влада Польщі сформувала нову політику щодо українського населення, яку польський суспільно-громадський діяч О. Слав охарактеризував як відмову від примусової асиміляції, зменшення взаємної ненависті й упереджень, пов'язану з правом повернення на Лемківщину [10, 72].

Звільнені з в'язниці чи розпорошені в католицьких парафіях українські священники почали гуртуватися навколо каноніків Перемиської єпископської капітули С. Дзюбини, В. Гриника, М. Денька і М. Ріпецького. Ця група духовників збирала інформацію та розшукувала греко-католицьких священників, які переховувалися в різних кутках Польщі, і заохочувала їх повертатися в свій обряд. Вона також опікувалася тими душпастирями, які прибували з СРСР [8, 72]. У 1957 р. українським священникам дозволено повернутися до праці в греко-католицьких парафіях, закладати душпастирські осередки з умовою, що католицькі ксьондзи давали їм на це згоду і можливість відправляти службу Богу в своїх храмах.

Після того, як примасом Польщі став кардинал Юзеф Глемп, ситуація навколо УГКЦ почала змінюватися на краще. Це відзначив у своєму зверненні до духовенства Польської Римо-Католицької Церкви в 1990 р. український владика Володимир Стернюк [11, 29]. Так, Ю. Глемп об'їздив греко-католицькі парафії і написав кілька пастирських послань з нагоди церковних свят, багато разів публічно виступав з проповідями. 16 серпня 1987 р. в Моньках, наприклад, він говорив про велике значення хрещення України-Русі і сказав: “З цієї нагоди будемо просити Бога про єдність Церкви. Будемо молитися разом з Греко-Католицькою Церквою в Польщі. Візьмемо також участь у святкуванні Православної Церкви, якщо ці святкування будуть мати релігійний характер” [12, 75].

На початку 1980-х років УГКЦ в Польщі фактично вийшла з підпілля і надалі динамічно розвивалася, що було зумовлено докорінними змінами у внутрішньополітичному житті польського суспільства. Збільшуючи з року в рік кількість священників і монахів, вона отримала змогу засновувати нові душпастирські осередки. За ініціативою ординарія Перемиської дієцезії єпископа Івана Токарчука влітку 1981 р. відбулася церемонія висвячення трьох священників греко-католицького обряду в Перемиському соборі [13, 116]. Кандидати в духовний сан навчалися в українській семінарії при Люблінському католицькому університеті і католицькій семінарії у Варшаві, а після висвячення обійняли нові парафії на південно-східній території Польщі. Вперше після Другої світової війни було збудовано греко-католицьку церкву — в Команьчі [8, 76].

Влада дозволила видати українською мовою для греко-католиків Біблію, молитовник і календар. Було розпочато наукове видання про історію унії. Доказом того, що УГКЦ розпочала відкриту діяльність, служили щорічні (від 1982 р.) масові прощі греко-католиків на Ясну гору в

Ченстохові. Згодом, у 1987 р., папа Іван Павло II особисто висвятив трьох греко-католицьких священиків у Любліні і відвідав церкву отців-василіян у Варшаві.

Наприкінці 1980-х років УГКЦ в Польщі, де жило майже півмільйона українців, об'єднувала приблизно 300000 осіб [9, 115]. У липні 1989 р. Ватикан призначив для українських греко-католиків у цій країні єпископа-помічника, однак церква залишилася підпорядкованою примасу Польщі. 22 березня 1992 р. папа Іван Павло II приєднав Перемиську греко-католицьку єпархію до Варшавської римо-католицької архієпархії. Це рішення було зроблено без попереднього погодження і навіть інформування глави УГКЦ кардинала Мирослава-Івана Любачівського й спричинило хвилю протестів українців у Польщі та поза нею. У відповідь папа в наступному році підніс Перемиського греко-католицького єпископа до сану митрополита, надавши йому формально такий же статус, як і главі римо-католиків. Але оскільки останні кількісно переважають греко-католиків у більш як сотню разів, а два греко-католицькі єпископи не є серйозною силою в численному польському єпископаті, відчуття меншовартості і безсилля української спільноти в країні лишилися незмінними [14, 11]. 19 червня 1993 р. папа перевів УГКЦ у Польщі під юрисдикцію Ватикану [15, 67].

Нині УГКЦ в Польщі представлена Перемисько-Варшавською митрополією, яку очолює архієпископ Іван Мартиняк. Ця архієпархія складається з чотирьох деканатів, до яких входять 68 парафій із 56 священиками. Тут діє 3 жіночі монарші чини, до яких входять 129 сестер. ЧСВВ має 13 монахів, 9 студентів філософії та 31 студента богослов'я.

З урахуванням наведених вище фактів робимо висновок, що коли б УГКЦ у Польщі в 1940-і роки не зазнала терору і репресій, то створила би міцні підвалини духовності і національної культури, залишаючи молодому поколінню українців у цій країні неоціненну спадщину. Депортації українського населення, фізичне знищення духовної та світської еліти суттєво зупинили цей процес. Поетапне і тернисте відродження структур УГКЦ в Польщі за останнє півстоліття має чимало невирішених проблем. Багатьом полякам потрібно ще навчитися розглядати греко-католицьку традицію в своїй країні як джерело творчого культурного розвитку, якого потребує Східна Європа для будівництва громадянського суспільства, позбавленого спадщини комунізму і згубного етнічного націоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козак М. Пом'яни Господи, душі слуг твоїх. — Перемишль—Львів: Свічадо, 2002. — 278 с.
2. Камінський А. С. У полі моральної та політичної сліпоти: Україна й українці в очах поляків // Сучасність. — 1987. — Ч. 1. — С. 75–87.
3. Ортинський І. Таємниця України. Хрещення, хрест, харизма України 988-1988 // Визвольний шлях. — 1989. — Кн. 2. — С. 150–156.
4. Будурович Б. Ватикан, Польща й Українська Католицька Церква напередодні Другої світової війни // Сучасність. — 1983. — Ч. 12. — С. 92–105.
5. Гоцький В. УКЦерква — не сповнила покладених на себе надій // Визвольний шлях. — 1989. — Кн. 7. — С. 877–883.
6. Омельчук М. Ліквідація греко-католицької церкви у Польщі // Берестейська унія (1596–1996). Статті й матеріали — Львів, 1996. — С. 125–128.
7. Українська Католицька Церква в Польщі // Визвольний шлях. — 1985. — Кн. 6. — С. 706–713.
8. Земба А. Католицька Церква в Польщі і українці після Другої Світової війни // Сучасність. — 1989. — Ч. 2. — С. 70–76.
9. Бірчан А. В українців у Польщі сіромашні дні // Сучасність. — 1987. — Ч. 2. — С. 114–117.
10. Дробник В. Українська меншість у післявоєнній Польщі // Сучасність. — 1986. — Ч. 10. — С. 70–83.
11. Звернення високопреосвященного владика В. Стернюка до отців Польської Римо-Католицької Церкви у Львові // Визвольний шлях. — 1990. — Кн. 1. — С. 28–29.
12. Земба А. Польська східна політика в тисячоліття Хрещення Руси // Сучасність — Мюнхен, 1990. — Ч. 3. — С. 74–91.
13. Кіянка Ч. Причин до дискусії про польсько-українські стосунки // Сучасність. — 1985. — Ч. 4. — С. 113–119.
14. Хенн К. Розвиток польського громадянського суспільства й досвід греко-католицької меншини // Людина і світ. — 1998. — № 4. — С. 9–14.
15. Кочан Н. Зарубіжний український католицизм: історія і сучасність // Політика і час. — 1994. — № 2. — С. 62–71.